

Úvodem aneb Co všechno se povídá a kolik z toho plyne otazníků

Český kníže Vratislav zemřel a jeho syn Václav ještě nedosáhl dospělosti, žila však jeho matka Drahomíra, manželka a vdova po Vratislavovi, kterou dodnes provázejí ostrá odsouzení za to, že setrvala v pohanství, a především jsou jí přičítány zlé skutky včetně přípravy vraždy Václavovy babičky, staré kněžny Ludmily, bohobojné vroucí křesťanky. Jenže bylo vše takto hrubě černobílé? Skutečně stálo kruté zlo proti ušlechtilému dobru? A co Václavův mladší bratr Boleslav? Je pravda, že toužil po moci a po přemyslovském knížecím stolci tak nezřízeně, až se nakonec uchýlil k neodpustitelné bratrovraždě?

Po staletí byl Boleslav symbolem zákeřného padoucha, byť současně velebený jako zakladatel českého státu. Slavný kronikář Kosmas ho označil za »bratrovraha kletého« a »druhého Kaina«, přičemž napsal, že »svatý Václav, kníže český, byl lstí bratrovou na hradě Boleslavi umučen«. Znovu si ale musíme položit otázku: Odehrálo se vše skutečně tak, jak po staletí uvádějí legendy o životě sv. Václava? Anebo šlo o souhru zlých náhod a omyl?

O vraždě knížete Václava jako historické události dnes nepochybujeme, jako činili ještě před pár desítkami let někteří autoři, snažící se navodit zdání, že Václav ve skutečnosti snad ani neexistoval, že byl pouhým symbolem pro zrod mučednické legendy, inspirované dávnými smyšlenými příběhy. Středověcí vzdělanci totiž zcela jistě znali vyprávění o bratrech Romulovi a Removi, synech boha války Marta a vestálky Rhey Silvie, kteří se stali zakladateli Říma. Při sporu o pojmenování věčného města zabil Romulus podle pověsti svého bratra Rema a stal se prvním římským králem. Středověcí vzdělanci také věděli o biblickém Kainovi, který byl synem Adama a Evy a který zabil svého mladšího bratra Ábela, protože se jeho oběť zalíbila Bohu... Inspirováni těmito osudovými příběhy, vymysleli prý staří legendisté drama Václava a Boleslava, aby vytvořili odpovídající legendu, která dodá na vážnosti vzniku českého státu. Jde samozřejmě o učiněný nesmysl. Jak to však bylo doopravdy?

Přenesme se do ranně středověkých Čech prvních Přemyslovců, kdy »kraj kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, takže se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo, opanovaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvem rozlišného ptactva, ba i zvěře bylo v těch hvozdech bez počtu jako písku v moři nebo jako hvězd na nebi...«. Tak popsal Čechy před příchodem bájného praotce ve své slavné České kronice (Chronica Boemorum) kanovník a děkan pražské kapituly a později biskup pražský, již připomenutý kronikář Kosmas:

Vody tam byly čist'ounké a k lidskému užívání zdravé, rovněž i ryby chutné a výživné...

V tomto lákavém kraji v prostoru mezi řekami Ohří a Vltavou založil lid provázející praotce Čecha svá první sídla a »radostně na zemi postavil bůžky«.

Kosmas se narodil patrně kolem roku 1045 kdesi v Čechách. Můžeme tak soudit pouze z jeho poznámky, když se k roku 1125 nazval osmdesátiletým starcem (v tomto roce také

Smrt knížete Václava - TAJEMNOU ČESKOU KRAJINOU

Pavel Toufar

21. října zemřel). Události z rušných časů dětství, dospívání i dospělosti sv. Václava tedy osobně a bezprostředně nezažil. Od vraždy zbožného českého knížete až k datu Kosmova narození uplynulo dlouhých 110 let. A kronikář, byť se na sepsání kroniky nejspíš delší dobu připravoval, začal psát první knihu své České kronice nejspíš v letech 1119–1122, tedy vlastně již na sklonku svého dlouhého života (někteří historikové sice soudí, že první knihu, v níž navíc smrt sv. Václava zmiňuje v podstatě velmi krátce, měl sepsanou už kolem roku 1110, ale na věci to nic nemění). Kosmas se musel spolehnout především na vzpomínky nikoli přímých svědků a pamětníků, protože vzhledem k tehdejšímu průměrnému věku i urozených lidí nebo církevních osob šlo o paměť přenesenou v podstatě až přes tři generace. Však také Kosmas v první knize kroniky uvádí, že zaznamenal to, co poznal »senum fabulosa relatio«, »z báječného vyprávění starců«. Můžeme však těžko posoudit, jakbyly dávné vzpomínky skutečných svědků zkresleny četným ústním předáváním, co vše bylo z dramatického příběhu ubráno, a co naopak přidala lidská fantazie. Kosmas poznamenává, že se poučil také ze starých a především historicky přesných písemných pramenů, ale pokud tomu tak opravdu bylo, pak se tyto prameny většinou už dávno nenávratně ztratily v propasti času. Pro naše téma je zajímavé, že mimo Privilegium církve moravské a Epilog Moravy a Čech poukazuje také na Život neb utrpení přesvatého našeho patrona a mučedníka Václava. Již od sklonku 10. století byly totiž známy legendy o svatém Václavovi, které většinou přišly z ciziny (například legenda sepsaná – přesněji přepsaná podle Crescente – mantovským biskupem Gumpoldem pro císaře Otu II.) a pouze některé z nich byly volně přepracovány domácími autory, jejichž jména jsou dnes většinou už zapomenutá.

Nejstarší dochovanou latinsky psanou legendou o Václavovi je text nazývaný Crescente fide nebo pouze krátce Crescente, který začíná slovy »Crescentefide christiana...« neboli »Když rostla (se šířila) křesťanská víra«. Pochází z období kolem roku 975. Autorem byl člen sboru řezenských mnichů a kněží pražského archipresbyteriátu, který po zřízení biskupství sídlil u sv. Jiří na Pražském hradě. Původně autor Crescente působil v klášteře sv. Jimrama v Řezně, a proto prý jako literární vzor použil legendu o Jimramovi, kterou velice dobře znal. Konkrétní fakta o vraždě v dnešní Staré Boleslavi mohl získat z jakési starší legendy o sv. Václavovi, kterou by mohla být například První staroslověnská legenda, o níž vynikající znalec přemyslovské epochy, historik PhDr. Dušan Třeštík, výstižně poznamenal, že »o té slavisté tvrdí, že byla sepsána málem ještě nad vychladlou mrtvolou Václavovou, historikové o tom ale většinou pochybují«. Legendu PhDr. Třeštík charakterizuje takto:

Je prostinká, konkrétní a budí dojem, jako by ani nešlo o legendu, nýbrž o historické dílko. František Vacek [český historik, 1858–1940] o ní právem napsal, že by nemohla být žádným biskupem schválena pro čtení v jeho diecézi, protože vlastně vůbec nepodává svědectví o tom, že Václav byl svatý.

Pro První staroslověnskou legendu je skutečně typické, že je nejen velice prostá, ale také nezmiňuje téměř žádné zázraky, později Václavovi přisuzované dokonce v často až podezřelém množství. Přitom ještě saský kronikář, mnich Widukind, na počátku sedmdesátých let 10. století uvedl, že »Boleslav zabil svého bratra, o němž se vyprávějí zázračné příběhy«. Sám Widukind sice těmto »zázračným příběhům« příliš nevěřil, ale

Smrt knížete Václava - TAJEMNOU ČESKOU KRAJINOU

Pavel Toufar

nepochybně považoval za potřebné uvést, co se už tehdy z Prahy šířilo do západní Evropy po zásahu pražského presbyteriátu, podníceného Boleslavem I.

Určitou latinskou paralelou k První staroslověnské legendě je takzvaná Vavřincova legenda, která byla sepsána latinsky až asi roku 1039, tedy celé století po smrti sv. Václava. Autorem byl mnich Vavřinec z proslulého kláštera v Monte Cassinu a později arcibiskup v Amalfi. Václava popsal jako skutečného panovníka, a ne jako »mnicha na trůně«, jak se o něm tradovalo později. Vycházel prý z jakéhosi dnes už neznámého a ztraceného latinského spisu, nikoli tedy ze staroslověnsky sepsané legendy. Tento ztracený podklad (podle názoru PhDr. Třeštíka) nejspíš znal autor Crescente a snad také »tak řečený Kristián«, autor legendy Vita et passio sancti Venceslai et sanctae Ludmilae aviae eius (Život a utrpení sv. Václava a sv. Ludmily, jeho babičky), rozsáhlé prozaické skladby, sepsané podle upřesněných zjištění v letech 992–993/4. Kristián sám sebe označil pouze jako »solo nomine Christianus« neboli »toliko svým jménem Kristián (Christianus, tedy křesťan)« a zůstává dodnes značnou záhadou. Víme pouze to, že zemřel roku 995 a pohyboval se v blízkosti sv. Vojtěcha, biskupa a Slavníkovce. V předmluvě ke své legendě, jíž dílo Vojtěchovi věnoval, oslovil pozdějšího světce »slovutný biskupe a nejdražší synovče«. Málo pravděpodobný je výklad, že jde o pouhý zdvořilostní křesťanský výraz. Dnes je proto Kristián ztotožňován s mladším bratrem Boleslava II., již Kosmasem zmiňovaným Strachkvasem, synem Boleslava I., který se podle některých textů prý doslova symbolicky (proto i značně nevěrohodně) narodil v noci před vraždou sv. Václava... Podle rozšířenější verze se měl narodit už ve dnech, kdy jeho otec Boleslav osnoval spiknutí proti Václavovi a chystal jeho zavraždění. Romantický motiv »krvavých křtin« použil v roce 1849 pro své drama Josef Kajetán Tyl.

Ale jak mohl být Kristián či Strachkvas v příbuzenském vztahu s biskupem Vojtěchem? Otcem početné rodiny Slavníkovců, z níž Vojtěch pocházel, byl kníže Slavník, jehož manželka Střezislava s velkou pravděpodobností pocházela z rodu vládnoucích Přemyslovců, snad dokonce byla sestrou sv. Václava a Boleslava I.

Historik Josef Pekař roku 1921 při psaní úvodu k českému vydání Kristiánovy legendy došel naopak k názoru, že Kristián mohl být bratrem knížete Slavníka, tedy strýcem sv. Vojtěcha, na jehož popud svou legendu sepsal. Není to však příliš pravděpodobné.

Kristián se věnoval duchovní dráze a působil v Řezně. Roku 992 vedl do Říma poselstvo žádající biskupa Vojtěcha, aby se vrátil zpátky do Čech. Biskup Vojtěch na sklonku 10. století Kristiána dokonce přemlouval, aby ho vystřídal v jeho úřadu v Čechách:

Jsi znám jako bratr knížete a pocházíš z pánů této země; tebe tento lid raději chce mít za pána a poslouchati nežli mne.

Nebylo to však nic mimořádného, co by snad mělo vzbudit větší pozornost. Už když roku 982 zemřel první český biskup Dětmar, měl ho správně nahradit Kristián, ale protože ještě nebyl dospělý, stal se biskupem Vojtěch.

Smrt knížete Václava - TAJEMNOU ČESKOU KRAJINOU

Pavel Toufar

Podle Kosmovy kroniky Vojtěch dokonce vložil Kristiánovi do klína svou biskupskou berlu, kterou držel, ale »on ji, jako by byl šílený, pohodil na zem a k tomu prohodil: Nechci míti žádnou hodnost na světě, důstojenství se vyhýbám, světskou nádherou opovrhují; pokládám se za nehodna biskupské výsosti a nestačím unésti tak těžké břímě pastýřské péče.« Následovaly dramatické události. Biskup Vojtěch se odebral do Říma a roku 995 byl jeho rod Slavníkovců na Libici vyvražděn.

Strachkvas neboli Kristián tedy Vojtěchovu nabídku nejprve odmítl. Někteří autoři to vysvětlují jeho skromností, avšak například Kosmas už o celé věci mluví zcela jinak. Podle něj naopak brzy »v naduté pýše zahořel po biskupství«. Pro Strachkvasa Kosmas nenachází žádná příznivá slova:

A protože jest lehké chtít ho nutit, ihned darebný lid pozdvihl tohoto nevědomce a pleticháře na biskupský stolec. Tak totiž, tak Bůh často dopouští v své prozřetelnosti, aby zesílila moc špatných lidí, jakož v této vadné volbě převahy nabyly hříčky zete Cereřina. Neboť byl tento biskup Strachkvas v šatě marnivý, v mysli nadutý, v činech rozptýlený, v očích těkavý, v řeči prázdný, v mravech pokrytec a ve všelikém bludu pastýř a ve všech zlých skutcích arcikněz nešlechtníků.

Po takto nelichotivém popisu Strachkvasových (Kristiánových) špatností přibližuje Kosmas běh dalších událostí, které se vzhledem ke zmíněnému charakteru muže usilujícího o biskupský úřad ani nemohly odehrát jinak:

Postačí málo slov za mnohá. Přišli do sídla arcibiskupa mohučského; když se tam řádně dokonalo všecko, co se mělo vykonati, kůr zpíval po biskupské zkoušce, jak bývá zvykem, litanii a arcibiskup infulovaný [komu je dovoleno nosit infuli čili mitru], za nímž stál mezi dvěma biskupy svěcenec Strachkvas, vrhl se na koberec před oltářem. V té chvíli, kdy Strachkvas tak po něm učinil – běda hrozného losu! – popadl ho krutý ďábel. A co mu někdy služebník Boží Vojtěch předpověděl v soukromí, to se stalo veřejně před duchovenstvem a veškerým lidem.

Historik PhDr. Josef Žemlička ve své výtečné knize Přemyslovci – jak žili, vládli, umírali k tomu poznamenává:

Skončil špatně, během biskupského svěcení v Mohuči ho prý skolila mrtvice, pokud dobře rozumíme slovům, že »ho popadl krutý ďábel«. Nevíme, zda přitom zemřel.

Pokud jde o Kosmovu kroniku jako pramen základních informací, je třeba upozornit, že sice je známo přibližně patnáct rukopisů, z nichž některé byly bohužel zničeny, ale skutečně původní kronikářův rukopis se nedochoval. Ve všech případech se totiž jedná o pouhé opisy, pořizované ve středověku především v kláštřích. Opisy však nebyvaly zcela přesné, protože jejich tvůrci buď sami připojovali nejrůznější poznámky a upravovali původní údaje, nebo dokonce vypouštěli celé pasáže, které považovali za nepodstatné. Legenda o mučednické smrti knížete Václava je však ve všech opisech podávána shodně, což nás ale současně nikterak nezavazuje a neomezuje v tom,

Smrt knížete Václava - TAJEMNOU ČESKOU KRAJINOU

Pavel Toufar

abychom se zkusili zamyslet nad některými dalšími souvislostmi, o nichž dávní kronikáři nemluvili.

Kosmas věnoval sv. Václavovi pouze několik málo řádek, z nichž se o podrobnostech života zavražděného českého knížete mnoho nedozvíme. V podstatě si přečteme základní rodinná fakta a poté strohé potvrzení vraždy:

Bořivoj zplodil dva syny, Spytihněva a Vratislava, z té, která byla dcerou Slavibora, předáka hradu Pšova, jménem Ludmily.

Když odešel po způsobu všeho těla smrtelného ze světa, nastoupil v otcovské panství Spytihněv; po jeho smrti dosáhl knížectví Vratislav, jenž pojal za manželku Drahomír z tvrdého kmene lutického – i ona sama byla k víře křesťanské tvrdší než skála – z krajiny jménem Stodor. Ta porodila dva syny: Václava, Bohu i lidem milého, a Boleslava, bratrovraždou kletého. Avšak o tom, jak milostí Boží, vždy předcházející a všude následující, dosáhl kníže Bořivoj svátosti křtu nebo kterak se vlivem jeho nástupců v našich krajinách den ode dne šířilo náboženství křesťanské víry, nebo který kníže které kostely či kolik jich nově jako věřící křesťan zřídil, o tom všem jsme raději volili pomlčeti než čtenářům nechť působiti proto, že jsme to již čtli sepsáno od jiných: něco v Privilegiu církve moravské, něco v Epilogu téže země a Čech, něco v Životě neb umučení přesvatého našeho patrona a mučedníka Václava. Neboť i jídla, kterých častěji požíváme, se přejídají. To, čeho jsme se výše dotkli, stalo se mezi těmi lety, jež zde nyní označujeme; nemohliť jsme se dověděti, v kterých letech nebo časích se to stalo. Je jistě zajímavé, že Kosmas nazývá zavražděného Václava »přesvatým naším patronem a mučedníkem«, ale tragickému konci jeho života přitom věnuje v podstatě jen stručnou poznámku. Z našeho dnešního pohledu možná až nebývale stručnou. Vždyť přece nešlo pouze o vzrušující drama, ale také o významnou událost, která podle všeho ve své podstatě výrazně změnila chod celé společnosti v tehdejší českém knížectví a posléze prostoupila staletími. Kosmas si to musel uvědomovat, když Václava nazval »přesvatým naším patronem a mučedníkem«. Jistě si každý z nás dokáže představit, jak by podobnou událost pojal dnešní bulvární tisk. Je samozřejmě jasné, že Kosmas nebyl žádným bulvárním reportérem, ale jeho stručná a spíše až strohá poznámka do jisté míry překvapuje:

Dne 28. září svatý Václav, kníže český, byv lstí bratrovou na hradě Boleslavi umučen.

To je vše... Kronikář sice odkazuje na podrobnější prameny s tím, že nechce opakovat, co už bylo popsáno jinde obsírněji a přesněji, prý aby neodradil čtenáře. Nechce se však věřit, že tomu bylo pouze z tohoto důvodu, neboli jak Kosmas napsal, »i jídla, kterých častěji požíváme, se přejídají«. Vždyť zabití knížete Václava bylo zejména v jeho době událostí, která nepochybně každého velice zaujala. Jiné vysvětlení Kosmovy stručnosti a strohosti však nenajdeme. Musíme se proto spokojit s tím, co sám uvedl, protože pro jiné důvody nemáme přesvědčivé argumenty. Naprosto však můžeme vyloučit, že Kosmas by snad v duchu doby smrt knížete Václava pokládal za událost málo významnou. Je tedy zvláštní, proč nepátral po podrobnostech a zejména po nejasnostech, které objevujeme v příběhu dokonce ještě dnes, tedy po více než tisíciletí? Nezdá se přitom, že by se jakkoli

--- Ukázka z titulu ---

Smrt knížete Václava - TAJEMNOU ČESKOU KRAJINOU

Pavel Toufar

obával panovníka, který byl potomkem bratrovraha Boleslava I. Stačí si totiž přečíst, jak se bez úcty vyjadřuje o bratrovrahu Boleslavovi I. Otazník tedy nadále zůstává otazníkem.

A právě za tímto otazníkem a ještě některými dalšími vás zvou při dnešním putování tajemnou českou krajinou v Polabí a Pojizeří.

